

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM-ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
DOKTORI ISKOLA**

**A kínzás tilalmának értelmezése a nemzetközi jogban és a tilalom alkotmányos
garanciái**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

ÍRTA:

HARASZTI MARGIT KATALIN

TÉMAVEZETŐK:

DR. KOVÁCS PÉTER

EGYETEMI TANÁR

ÉS

DR. KUKORELLI ISTVÁN

EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST

2021

I. A kutatás összefoglalása

Az emberi jogok első megjelenését általában a felvilágosodástól, illetve a francia forradalomtól szokás számítani. Az emberi jogok védelmére hivatott globális védelmi rendszer felállítása, valamint fejlődése szempontjából a II. világháború, illetve a fasizmus élménye katartikus hatással volt a nemzetközi közösségre. Az 1945-ben San Franciscóban tartott konferencián résztvevő 51 ország képviselője, mint alapítók – kifejezve elkötelezettségüket, hogy véget vessenek a „háború borzalmainak” – megfogalmazták az Egyesült Nemzetek Alapokmányát, amit a delegátusok 1945. június 26-án aláírtak. Az Alapokmány szerint az ENSZ előmozdítja az „emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartását.”

Az ENSZ Közgyűlése 1948. december 10-én fogadta el az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát (a továbbiakban: Nyilatkozat), amellyel a tagállamok kötelezték magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködve biztosítják az emberi jogok és alapvető szabadságok általános és tényleges tiszteletben tartását. A dokumentum 5. cikke alapján „[s]enkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.” A Nyilatkozat 8. cikke szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy az „alkotmányban vagy törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért” forduljon.

Magyarország a 193 tagállam egyikeként az ENSZ Alapokmányát kötelező erejű dokumentumnak tekinti.

A kínzással szembeni nemzeti szintű alapjogvédelem fontosságát mutatja, hogy míg 1946-ban a kínzás tilalmát az alkotmányok mindössze 39 százaléka tartalmazta, addig 2015-re ezek aránya elérte a 84 százalékot. A kínzás tilalmát számos Magyarország által aláírt globális és regionális emberi jogi tárgyú nemzetközi egyezmény tartalmazza. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: PPJNE) 1976. március 23-án, az ENSZ kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni egyezménye (a továbbiakban: UNCAT)¹ 1987. június 26-án, vagyis még a rendszerváltást megelőzően a hazai jogrend részévé vált. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) 1993. április 15-én, a Kínzás Megelőzésének Európai

¹ 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény.

Egyezménye pedig 1995. március 1-én, vagyis a rendszerváltást követően lépett hatályba Magyarországon.

A kínzás tilalma a rendszerváltás vívmányaként, lényegében a PPJNE 7. cikkének szövegét átemelve lett alkotmányos alapjog Magyarországon. A 2011 tavaszán elfogadott Alaptörvény (a továbbiakban: Alaptörvény) III. cikkének (1) bekezdése értelmében „[s]enkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani.” A tilalom egyik legfontosabb garanciáját az Alaptörvény XIV. cikk (3) bekezdése jelenti, amelynek értelmében „[s]enki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.”

Az ENSZ keretében megalkotott dokumentumoktól, valamint az Alkotmánytól eltérően, a „*kegyetlen*” kifejezés az Alaptörvény III. cikkének szövegében nem szerepel, amelyből nem következik, hogy az Alaptörvény a kegyetlen bánásmód vagy büntetés ellen ne nyújtana védelmet. Valószínűleg mindössze arról van szó, hogy az embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés, nyelvi értelemben a kegyetlenséget is magában foglalja.

Az Alaptörvény Q cikk (2) és (3) bekezdése értelmében „Magyarország nemzetközi kötelezettségei teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját és elfogadja a nemzetközi jog általánosan ismert szabályait.” Az Alaptörvény azon egyezmények kapcsán, amelyek már az elfogadása előtt a hazai jogrend részeivé váltak, deklarálta, hogy a hatálybalépése a korábban „*vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek hatályát*” nem érinti.²

A jogszabályok Alaptörvénnyel való összhangja mellett, azok nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálata is az Alkotmánybíróság feladata, amelynek során a „nemzetközi jog figyelembevételétől vagy mellőzésétől függően ugyanannak a normának a vizsgálata más-más eredményre is vezethet.”³

Az Alkotmánybíróság a 61/2011. (VII. 13.) AB határozatban elvi érveléssel mutatott rá arra, hogy az Alkotmány egyes alapjogok esetében valamely nemzetközi szerződéssel (például a PPJNE és az EJEE) azonos módon fogalmazza meg azok lényegi tartalmát. A testület szerint ilyen esetekben az általa nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi [jellemzően az Emberi Jogok Európai Bíróság által kibontott] jogvédelem szintje. „A *pacta sunt servanda* elvéből [Alkotmány 7. cikk (1)

² Alaptörvény záró és vegyes rendelkezések, 8. pont. (Beiktatta az Alaptörvény negyedik módosításának 20. cikke. Hatályos 2013. IV. hó 1-től.)

³ 53/1993. (X. 13.) AB határozat II.2. pont. ABH 1993., 323. o.

bekezdés, Alaptörvény Q. cikk (2)-(3) bekezdés] következően tehát az Alkotmánybíróságnak akkor is követnie kell a strasbourgi joggyakorlatot, az abban meghatározott alapjogvédelmi szintet, ha saját megelőző, „precedens határozataiból” ez kényszerűen nem következne.”

Az Alkotmánybíróság az EJEE és az Alaptörvény III. cikkének közel azonos szövegére, valamint saját gyakorlatára hivatkozva, miszerint az alapjogok érvényesülésének minimális mércéjeként fogadja el a nemzetközi szerződésekben foglalt, illetve a kapcsolódó ítélkezési gyakorlatban kibontott jogvédelmi szintet, a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdése Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatakor az Emberi Jogok Európai Bíróságának az EJEE 3. cikkét értelmező joggyakorlatát „*hangsúlyozottan irányadónak*” tekintette,⁴ vagyis azt alkotmányos mérceként alkalmazta. A testület a 6/2014. (II. 26.) AB határozatában leszögezte, hogy az „Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdéséből egyebek között az következik, hogy a nemzetközi jog és magyar jog összhangjának biztosítása nemcsak jogalkotói feladat, hanem valamennyi állami szervnek kötelezettsége, amikor a jogszabályokat értelmezni kell. Ez azt jelenti, hogy az alkalmazandó jogszabályt a nemzetközi jogra is figyelemmel, azzal összhangban kell értelmezni.”

I. A kutatás célja

Az általános és abszolút tilalom ellenére sem az Alaptörvény, és az UNCAT kivételével a hazai jogrend részét képező alapvető jelentőségű emberi jogi egyezmények sem nyújtanak eligazítást arra vonatkozóan, hogy mit kell kínzásnak tekinteni. A kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés (a továbbiakban együtt: rossz bánásmód) fogalmi meghatározását pedig sem az Alaptörvény, sem az emberi jogi egyezmények nem tartalmazzák.

A dolgozat elsődleges célja a kínzás és a rossz bánásmód fogalmi elemeinek meghatározása és a tilalom alá eső magatartások elhatárolását meghatározó szempontok felkutatása és bemutatása, továbbá annak áttekintése, hogy az államnak a kínzás és a rossz bánásmód elleni alapjogvédelem körében milyen kötelezettségei vannak. A szerző javaslatot tesz arra, hogy a hazai jogban az alapjogi tilalom megszilárdítása érdekében milyen további jogszabályi rendelkezések megalkotását lenne indokolt megfontolni. A dolgozat további célja, hogy a nemzetközi emberi jogi egyezmények betartását ellenőrző testületek gazdag esetjoga

⁴ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat, Indokolás, [50].

és az idegen nyelveken hozzáférhető szakirodalom mellett, magyar nyelvű fogalomrendszer és esetjog álljon a kutatás, az oktatás, a jogalkotás és a jogalkalmazók rendelkezésére.

III. A kutatás módszere

A kutatás módszere alapvetően a feltáró-összehasonlító elméleti vizsgálat. A dolgozat elsődlegesen az Emberi Jogok Bizottsága,⁵ a Kínzás Elleni Bizottság, az Emberi Jogok Európai Bírósága, kínzás és a rossz bánásmód tilalmának érvényesülése érdekében végzett jogértelmezési tevékenységére támaszkodva a kínzás és a rossz bánásmód fogalmi elemeinek, illetve azok elhatárolási szempontjainak az alapvető fontosságú jogesetekre kiterjedő bemutatására törekszik.

Az Európa Tanácson kívül az Amerikai Államok Szervezete és az Afrikai Egységsszervezet is elfogadott regionális szintű emberi jogi tárgyú egyezményeket. Az emberi jogok amerikai védelmi rendszere az 1948-ban létrejött Amerikai Államok Szervezetén (Organisation of American States, a továbbiakban: AÁSZ) alapul. A San Joséban, 1969-ben aláírt, 20 alapvető jogot tartalmazó Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (American Convention on Human Rights, a továbbiakban: ACHR) 1978. július 18-ban lépett hatályba. Az ACHR által biztosított jogok érvényesülését egyrészt a 7 tagú, kvázi igazságszolgáltatási szervként működő Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága, valamint a szintén 7 tagú, tényleges igazságszolgáltatási jogkörrel rendelkező Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága ellenőrzi.

Az afrikai kontinensen két nagy emberi jogi rendszer működik. Az egyik az Ember és Népek Jogainak Afrikai Kartája (a továbbiakban: Afrikai Karta) és az ahhoz tartozó két panaszmechanizmus, a másik az Arab Államok Ligája által 2004-ben elfogadott Emberi Jogok Arab Kartája. Az Arab Államok Ligája az Arab Emberi Jogi Bíróság statútumát 2014 szeptemberében elfogadta, de a bírói testület még nem működik. Az arab államok emberi jogi rendszerének azon hiányosságára figyelemmel, miszerint nem tartalmaz olyan mechanizmust, amely a kínzás, illetve a rossz bánásmód alkalmazását érintő panaszokat elbírálná, a dolgozat csak az Afrikai Karta rendszerét vizsgálja. Magyarország az emberi jogok védelmének Amerika-közi, vagy afrikai rendszerének alapját képező regionális nemzetközi egyezményeknek nem lehet részese, azonban az említett dokumentumokból fakadó állami kötelezettségek megvalósulását ellenőrző testületek joggyakorlata közötti kölcsönhatásokra,

⁵ PPJNE 28. cikk.

továbbá az Európán kívüli földrészekről érkező, nemzetközi védelemért folyamodó külföldiekre figyelemmel a dolgozat a kínzás és a rossz bánásmód ezekben megfogalmazott tilalmának főbb értelmezési irányait is érinti.

A dolgozat az emberi jogi egyezmények végrehajtását ellenőrző testületek joggyakorlatának bemutatása, a tilalmak értelmezése körében született legfontosabb külföldi jogirodalmi monográfiák és tanulmányok feldolgozása mellett, a vonatkozó hazai jogirodalmat is áttekinti.

IV. Az értekezés szerkezeti egységei és fontosabb megállapításai

A nemzetközi egyezmények által biztosított emberi jogoknak nemzeti szinten, az érintett állam alkotmányos rendszerének keretei között kell érvényesülniük. A dolgozat *első* fejezete számba veszi a kínzás és a rossz bánásmód tilalmát tartalmazó alapvető jelentőségű nemzetközi emberi jogi tárgyú egyezményeket és az azok betartását ellenőrző nemzetközi testületeket. Az emberi jogi egyezmények betartását ellenőrző nemzetközi testületek által kibocsátott dokumentumok iránymutatást nyújtanak az alapvető jogok, köztük a kínzás és a rossz bánásmód tilalmának értelmezéséhez, az állam alapjogvédelmi kötelezettségeinek meghatározásához és azok teljesítéséhez. Napjainkra a nemzetközi testületek tevékenységének eredményeként a kínzás és a rossz bánásmód fogalmi elemeinek és az elkövetők meghatározása, a tilalom körébe tartozó magatartások minősítésének és elhatárolásának szempontjai, továbbá az állam alapjogvédelmi kötelezettségeinek megismerése tárgyában igen gazdag esetjog áll rendelkezésünkre.

A *második és a harmadik* fejezet a nemzetközi egyezmények betartását ellenőrző testületek, illetve esetenként az ENSZ különmegbízottjai esetjogára hivatkozva áttekinti a kínzás és a rossz bánásmód fogalmi elemeit. A kínzás definícióját nem tartalmazó emberi jogi egyezmények esetében a tilalom alá eső fogalmi elemeinek meghatározása az egyezmények alkalmazását ellenőrző nemzeti és nemzetközi testületekre hárul. A *második* fejezet rávilágít arra, hogy a fogalom-meghatározás kétségtelen nehézségei ellenére ennek a szituációnak vitathatatlan előnye, hogy a kínzás fogalmi elemeit az elbírálandó élethelyzetek változásaira reagálva, szükség esetén újakat beemelve lehet meghatározni. Ezzel szemben, az UNCAT és az 1987-ben hatályba lépett, a kínzás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló Amerikaközi egyezmény (Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture, a továbbiakban: IACPPT) által megfogalmazott kínzásdefiníciók közös vonása, hogy mindkettő tartalmaz materiális elemeket, célzatot, továbbá a cselekmény elkövetőjét is meghatározzák. A

hasonlóságok mellett a két definíció között számos eltérés is tapasztalható. Az IACPPT 1) nem kívánja meg, hogy az áldozatnak szándékosan okozott fájdalom vagy szenvedés „éles” legyen; 2) az „*abból a célból*” (such purposes as) helyett a „*bármely más célból*” (any other purpose) megfogalmazást tartalmazza; 3) kínzásfogalma azokra a módszerekre is kiterjed, amelyek célja az áldozat személyiségének megszüntetése, vagy fizikai, illetőleg szellemi képességének csökkentése, függetlenül attól, hogy a cselekmény okoz-e bármiféle fájdalmat vagy szenvedést neki.

A kínzásnak az UNCAT és az IACPPT által megfogalmazott, továbbá a nemzetközi emberi jogi egyezmények végrehajtását felügyelő testületek által alkalmazott, többé-kevésbé eltérő definícióit összevetve a következő elemek mindegyikben felismerhetők: a) cselekmény, b) súlyos fájdalom vagy szenvedés, c) a sajátos célzat, d) a szándék, és e) az elkövető. Mindezeket összegezve úgy tűnik, hogy a kínzás olyan súlyos fájdalmat okozó szándékos cselekmény vagy mulasztás, amelyet közfeladatot ellátó, vagy hivatalos minőségben eljáró más személy vagy annak hozzájárulásával valaki más, vallomás vagy értesülések megszerzése, megfélemlítés, nyomásgyakorlás vagy diszkrimináció céljából, avagy büntetésként követ el.

A rossz bánásmód egyes formáival foglalkozó *harmadik* fejezet rámutat arra, a globális, illetve a regionális szintű emberi jogi egyezmények a tilalmat közel azonos módon szabályozzák. Miután a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés definícióját egyetlen emberi jogi egyezmény sem tartalmazza, a tilalom fogalmi elemeinek meghatározása és értelmezése az egyezmények végrehajtását egyéni panaszbeadványok, valamint bizonyos államok, vagy konkrét élethelyzetek vizsgálata útján ellenőrző testületekre hárult.

Az Emberi Jogok Bizottsága, a Kínzás Elleni Bizottság, az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága, az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága és az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága a kínzás, valamint a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés abszolút és általános tilalmára hivatkozva a rossz bánásmódok egyes formáinak definiálását nem tartják szükségesnek. Álláspontjuk szerint a tilalmak elhatárolását az alkalmazott bánásmód természetétől, céljától és súlyosságától függően lehet elvégezni. A szóban forgó megközelítés állhat annak háttérében, hogy szakirodalmi források a *kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés* tilalmát időnként tömörítve, és ez által némileg leegyszerűsítve is, a kínzás tilalmaként említik. Ezzel szemben, az Emberi Jogok Európa Bírósága a kínzás, az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megkülönböztetésére, illetve fogalmi elhatárolására törekszik. Utóbbi szerint a rossz

bánásmód tilalma megsértésének gyanúja esetén elsőként azt kell vizsgálni, hogy az áldozattal szemben tanúsított magatartás okozta testi/lelki fájdalom vagy szenvedés mértéke elérte-e az EJEE 3. cikke alkalmazásához szükséges minimális szintet, majd értékelni kell, hogy az a megalázó, az embertelen bánásmód vagy büntetés, vagy a kínzás fogalmkörébe tartozik-e. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának értelmezésében az *embertelen* bánásmód vagy büntetés körébe tartozó magatartás okozta szenvedés vagy fájdalom nem éri el a kínzás megállapításához szükséges szintet, nem feltétlenül szándékos és hiányzik a kínzásnál említett célzat. A legenyhébb szenvedést okozó, *megalázó* bánásmód vagy büntetés körébe tartozó magatartás az áldozat saját és/vagy mások szemében történő lealacsonyításában vagy megszégyenítésében megnyilvánuló lelki gyötrelmet okoz. A megalázó bánásmód vagy büntetés körébe tartozó cselekmény okozta fájdalomnak, illetve szenvedésnek is el kell érnie egy minimális szintet ahhoz, hogy az EJEE 3. cikkének hatálya alá essen. A súlyossági küszöb az adott eset körülményeitől, így a bánásmód időtartamától, fizikai és mentális hatásaitól, továbbá az áldozat nemétől, korától és egészségi állapotától függően, relatív. Az aktív értelmezési tevékenység ellenére az ellenőrző testületeknek a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés fogalmának kérdésében még nem sikerült közös nevezőre jutniuk.

A *negyedik* fejezet az UNCAT 1. cikk 1. pontjának második mondatának hivatalos – angol, arab, kínai, spanyol, francia és orosz nyelvű - szövegében szereplő, azonban az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett magyar fordításából hiányzó törvényes szankció klauzulát ismerteti, illetve elemzi. Az UNCAT ezen rendelkezése szerint a törvényes szankciókkal szükségszerűen együtt járó vagy annak következményeképpen véletlenszerűen előadódó fájdalom vagy szenvedés nem tartozik a kínzás körébe. Miután az UNCAT nem tesz említést arról, hogy törvényes szankciót a nemzeti vagy nemzetközi jog, esetleg mindkettő előírásai alapján kell értelmezni, a klauzula fogalma és alkalmazási köre mindmáig tisztázatlan. Csekély számú jogtudóst kivéve mind a jogirodalom, mind az emberi jogi egyezmények végrehajtását ellenőrző nemzetközi testületek, beleértve a Kínzás Elleni Bizottságot is, egyetértenek abban, hogy valamely cselekmény jogszerűségének igazolásakor nem elegendő pusztán a nemzeti jogra hivatkozni. Előfordulhat, hogy valamely, a nemzeti jog szerint törvényes cselekmény a nemzetközi jog előírásaiba ütközik. Jó példa a saria jog, amely bizonyos bűncselekmények elkövetőit testi fenyítéssel bünteti. A Korán által előírt, így a nemzeti jogban törvényes, azonban a nemzetközi joggal összeegyeztethetetlen szankció védelmében nem lehet a törvényes szankció klauzulára hivatkozni.

Az Emberi Jogok Európa Bírósága az EJEE 3. cikkébe foglalt tilalmat szem előtt tartva, a törvényes szankciókkal együtt járó, illetve az említett körbe nem tartozó cselekmények megkülönböztetésére törekszik. Hasonló álláspontot képvisel az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága is. Ezen törekvések célja a büntetőjogi rendszer ésszerű és elkerülhetetlen elemeit jelentő bánásmódok és büntetések, valamint az egyén testi-lelki integritását indokolatlanul sértő cselekmények elhatárolása. A testületek következetes joggyakorlatának lényege, hogy még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben kiszabható büntetések sem ütközhetnek sem a kínzás, sem a rossz bánásmód tilalmába.

Az *ötödik* fejezet a magánszereplők kínzási cselekményeivel szembeni védelem kérdéseivel foglalkozik. A globális és regionális szintű emberi jogi egyezmények végrehajtását ellenőrző nemzetközi testületek egyetértenek abban, hogy az államnak pozitív kötelezettségei vannak annak érdekében, hogy a joghatósága alá tartozó személyeket az alapvető jogaik megsértésétől megóvja, a jogsértések elkövetőit azok hivatalos vagy magánszemély minőségére tekintet nélkül megbüntesse, és az áldozatok számára megfelelő elégtételt nyújtson. Egyetértés van abban is, hogy kínzás hagyományos értelmezésére figyelemmel, a rossz bánásmódok körébe tartozó erőszakos magatartás elkövetőjének hivatalos vagy közfeladatot ellátó személynek kell lennie. Mivel a magánviszonyokban előforduló rossz bánásmódok elkövetésében hivatalos vagy közfeladatot ellátó személy közvetlenül nem érintett, az állam és a magánszemély elkövető közötti kapcsolat azáltal jön létre, hogy a cselekményről valamely hivatalos személy tudott vagy tudnia kellett, de annak megelőzése vagy megakadályozása érdekében nem tett semmit.

Mivel a nemzetközi jog szerint az állam főszabályként a magánszemélyek magatartásáért nem tartozik felelősséggel, a magánszemélyek jogellenes magatartását csak az állam és a cselekmény közötti kapcsolat esetén lehet az államnak tulajdonítani. Az Emberi Jogok Európa Bíróságának joggyakorlatában az állam és a magánszemély elkövető közötti kapcsolat azáltal jön létre, hogy miközben a hatóság a jogellenes magatartásról vagy annak veszélyéről tudott vagy tudnia kellett, annak hatékony megakadályozására nem tett semmit. Az állami beavatkozás mércéje, hogy képes volt-e a jogsértést megállítani. Az ACHR alkalmazásakor az állammal való kapcsolatot az erőszak megelőzésének vagy megfelelő reagálás mércéjeként szolgáló „kellő gondosság” elmulasztása jelenti. Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága is hasonló megközelítést alkalmaz, amikor megköveteli, hogy az államok a jogsértések megelőzése, illetve az áldozatok számára elérhető jogorvoslatok tekintetében kellő gondosságot tanúsítsanak. Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottsága sajátos álláspontja szerint a magánszemélyek erőszakos cselekményeivel szembeni védelemre

vonatkozó állami kötelezettség egyedi esetekben történő megsértése vagy az elkövetők megbüntetésének elmaradása önmagukban nem érik el a nemzetközi cselekvéshez megkívánt súlyossági szintet. Az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv az ACHR rendelkezéseihez képest kiszélesíti az államnak a nők magánszemélyek erőszakos magatartásával szembeni védelmére irányuló kötelezettségeit.

A dolgozat *hatodik* fejezete áttekinti, hogy állam azon túlmenően, hogy az egyén testi-lelki identitását sértő módszereket nem alkalmazhat, a kínzás és a rossz bánásmód általános és feltétlen tilalmának érvényesülését milyen intézkedésekkel köteles biztosítani. A fejezet a témát alapvetően az UNCAT alapján tárgyalja, de az egyes kötelezettségek tartalmának pontosabb megvilágítása érdekében esetenként a regionális emberi jogi egyezmények alkalmazásának felügyeletét végző nemzetközi testületek joggyakorlatát is érinti.

Az államnak a kínzás és a rossz bánásmód megakadályozása érdekében preventív és represszív jellegű kötelezettségei is vannak. A kettős kötelezettség egyik sajátossága, hogy a megelőzés a repressziót is magában foglalja, hiszen a megtorlás szükségképpen megelőző hatású.⁶ Másrészt a prevenció elmulasztása vagy nem megfelelő teljesítése a kínzási cselekmények elkövetőinek felelősségre vonását, megbüntetését, azaz megtorlást kell, hogy maga után vonjon.

Az állam elsődlegesen törvényhozási, igazgatási, igazságszolgáltatási és egyéb hatékony intézkedésekkel köteles a kínzás és a rossz bánásmód körébe tartozó helyzeteket megelőzni. A prevenció sajátossága, hogy az alapjogsérelem veszélyét hordozó helyzetek ellenőrzésének és azonosításának célja a sérelem bekövetkezésének megakadályozása. Az államnak a kínzási esetek megelőzése érdekében rendszeresen ellenőriznie kell a kihallgatásra vonatkozó előírások, utasítások, módszerek és gyakorlat, továbbá a fogvatartottak őrizetére, valamint a velük való bánásmódra vonatkozó rendelkezések megtartását. Amennyiben az állam által elfogadott jogszabályok, illetve elrendelt intézkedések a kínzás és a rossz bánásmód körébe tartozó magatartásokat nem képesek megfelelően megakadályozni, azokat felül kell vizsgálni és hatékonyabb intézkedéseket kell elfogadni. A hatékony kínzásmegelőzés egyik alapvető feltétele, hogy az állam a tilalom megszegésének motívumait megszüntesse. Az UNCAT 15. cikke alapján az olyan nyilatkozatra, amelyről bebizonyosodott, hogy kínzással csikarták ki, semmiféle eljárásban nem lehet bizonyítékként hivatkozni, „annak az eljárásnak a kivételével, amelyben azt a kínzással vádolt személy ellen használják fel annak bizonyítására, hogy a nyilatkozatot megtették.”

⁶ Ld. a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 79. §-t.

A prevenció kulcsfontosságú eleme a releváns munkakörökben dolgozók szisztematikus képzése, ami az államnak az UNCAT 10. cikkéből fakadó nemzetközi jogi kötelezettsége. A képzésnek a releváns emberi jogi előírások ismertetésével egyidejűleg a személyzet szakmai ismereteinek bővítését kell szolgálnia. Az egészségügyi személyzet, a jogászok és a bűnüldöző hatóságok munkatársai számára rendszeresített kötelező képzésnek tartalmaznia kell a „Kínzás, vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés eredményes kivizsgálásáról és dokumentálásáról szóló kézikönyvet” (Isztambuli Protokoll).⁷

Az Alaptörvény XIV. cikk (3) bekezdése értelmében „[s]enki nem utasítható ki olyan államba, vagy nem adható ki olyan államnak, ahol az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.” A „refoulement” azon természetéből eredően, miszerint a kínzás, illetve a rossz bánásmód abszolút tilalmának megsértésére vonatkozó állítás nem egy múltbeli eseményre, hanem a jövőbeni kiutasításra, hazatérésre, illetve kiadatásra vonatkozik, a tartózkodási állam hatóságai a kockázat értékelésekor objektív és szubjektív körülményeket is kötelesek vizsgálni, illetve mérlegelni.

Represszív jellegű kötelezettségei körében az államnak gondoskodnia kell arról, hogy a nemzeti jogában minden kínzási cselekmény bűncselekménynek minősüljön. Ugyanez vonatkozik a kínvallatás kísérletére és minden olyan cselekményére, amely a kínzási cselekményekben való társtettességnek vagy bűnrészességnek minősül. Az államnak olyan büntetőjogi rendelkezést kell elfogadnia, amely a kínzást a nemzetközi előírásokkal összhangban definiálja és kriminalizálja, továbbá a cselekmény súlyával arányosan bünteti. Az állam a represszív jellegű kötelezettségei körében egyrészt mindenki számára, aki azt állítja, hogy a joghatósági területén kínzásnak vetették alá, köteles biztosítani a jogot, hogy az illetékes hatóságainál panasszal éljen, másrészt hivatalból köteles minden olyan esetet haladéktalanul és részrehajlás nélkül kivizsgálni, amikor „ésszerű indokok” alapján feltételezhető, hogy a joghatósági területén kínzási cselekmény történt. Az illetékes hatóság a panasz kivizsgálásának megkezdésekor intézkedéseket köteles tenni annak elkerülésére, hogy az érintett személyek akár a panasz, akár a tanúvallomásuk miatt rossz bánásmódnak legyenek kitéve vagy megfélemlítsék őket. A kínzási cselekmények elkövetői számára biztosított kegyelem, a cselekmény bármiféle igazolásának, illetve az elkövető felelősségre vonással szembeni kifogás lehetősége a kínzás abszolút tilalmával nem összeegyeztethető, ezért a kínzás körébe tartozó magatartás nem lehet elévülés tárgya. A kínzási cselekmény

⁷ CAT General comment 3., 18. pont.

áldozatának biztosítani kell a jogot, hogy jóvátételt kapjon, és megfelelő módon méltányos kártalanításban részesüljön, ideértve a lehető legteljesebb mértékű rehabilitációjához szükséges anyagi eszközöket is. Amennyiben a kínzási cselekmény következtében az áldozat meghal, a kártalanítás a jogutódait illeti meg.

V. Az értekezés következtetései rövid összefoglalása, illetve a kutatás eredményeinek hasznosíthatósága

A kínzás és a rossz bánásmód tilalma az emberi jogok nemzetközi védelmi rendszerének és a hazai alkotmányos rendnek is alapvető értéke. A jog a kínzással és a rossz bánásmóddal szemben mind nemzetközi, mind nemzeti szinten igen magas szintű absztrakt védelmet biztosít, amelynek gyakorlati érvényesülését több tényező is nehezíti. Nehézségeket okozhat a kínzás és a rossz bánásmód fogalmi elemeinek meghatározása és a tilalom alá eső magatartások elhatárolási módjának, továbbá a kínzás büntetőjogi tényállásának és a cselekmény súlyával arányos büntetési tételének meghatározása.

Az UNCAT 4. cikk (1) bekezdése értelmében az „államnak gondoskodni kell arról, hogy büntetőjoga szempontjából minden kínzási cselekmény bűncselekménynek minősüljön. Ugyanez vonatkozik a kínvallatás alkalmazásának kísérletére és bárkinek minden olyan cselekményére, amely a kínzási cselekményekben való társtettességnek vagy bűnrészességnek minősül.” Ezzel összhangban, az Emberi Jogok Bizottsága is megerősítette, hogy az államnak olyan „büntetőjogi rendelkezést kell elfogadnia, amely a kínzást a nemzetközi előírásokkal összhangban definiálja és kriminalizálja, és a cselekmény súlyával arányosan bünteti.”⁸

Az EJEE nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely az államokat arra kötelezné, hogy nemzeti jogukban a kínzás kriminalizálják, így az Emberi Jogok Európa Bíróságának gyakorlatában ez a kötelezettség az EJEE 3. cikke, valamint az egyéb nemzetközi emberi jogi normák együttes értelmezéséből következik.⁹ Az Emberi Jogok Európai Bírósága a Cestaro ügyben részletezte az államnak a kínzás alapjogi tilalmából fakadó azon pozitív kötelezettségét, amelynek keretében köteles hatékony büntetőjogi rendelkezéseket elfogadni és alkalmazni. Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint az állam a hivatalos személy kínzás vagy rossz bánásmód körébe tartozó magatartásáért még akkor is felelősséggel tartozik, ha

⁸ “[T]he State Party should (a) Adopt criminal legislation that defines and criminalizes torture in accordance with international standards and provides penalties commensurate with the gravity of the act;” HRC Concluding Observations on the fourth periodic report of the Sudan, 19 August 2014, CCPR/C/SDN/CO/4., 15. pont.

⁹ *Cestaro v. Italy*, 113-121. és 244. bek.

arról az elkövető felettéseinek – állításuk szerint – nem volt tudomásuk.¹⁰ Amennyiben a testület valamely ítéletében megállapítja, hogy az adott állam az EJEE, vagy az kapcsolódó valamelyik jegyzőkönyvből fakadó kötelezettségét megsértette, az EJEE 46. cikke alapján a jogsértést köteles megszüntetni, annak következményeit oly módon helyrehozni, hogy amennyire lehetséges, a jogsértés előtt fennálló helyzetet helyreállítsa. Amikor a nemzeti jog nem, vagy csak részben engedélyezi a jogsértés következményeinek helyreállítását, az EJEE 41. cikke felhatalmazza az Emberi Jogok Európai Bíróságát arra, hogy szükség esetén „igazságos elégtételt” ítéljen meg a sérelmet szenvedő félnek.

A hatékony kínzásmegelőzés egyik alapvető feltétele, hogy az állam a tilalom megszegésének indítékait megszüntesse. Az UNCAT 15. cikke alapján az olyan nyilatkozatra, amelyről bebizonyosodott, hogy kínzással csikarták ki, semmiféle eljárásban nem lehet bizonyítékként hivatkozni, „annak az eljárásnak a kivételével, amelyben azt a kínzással vádolt személy ellen használják fel annak bizonyítására, hogy a nyilatkozatot megtették.”

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának álláspontja szerint az olyan terhelő bizonyítékra, amelyhez a hatóságok „erőszakos cselekmény, brutalitás vagy kínzásnak minősülő cselekmény eredményeként jutottak, soha nem szabad az áldozat bűnösségének bizonyítékként hivatkozni, függetlenül annak bizonyító erejétől.”¹¹ Az államnak biztosítania kell, hogy az érintett személy bármely eljárásban vitassa az olyan bizonyíték jogszerűségét, amelyről alaposan feltehető, hogy kínzással sikerül megszerezni.¹²

Az UNCAT egyik legfontosabb célja, hogy a kínzás elkövetői a büntetőjogi felelősségre vonást ne tudják elkerülni. A „*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*” alkotmányos elvéből¹³ fakadóan a kínzási cselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonása, továbbá a cselekmény súlyával összhangban álló büntetés kiszabása megfelelő büntetőjogi tényállás hiányában nem lehetséges. A témával foglalkozó szakirodalmi források többsége szerint az UNCAT 4. cikkében előírt bűncselekménnyé nyilvánítás kötelezettsége *stricto sensu* csak a kínzásra vonatkozik, azonban hangsúlyozzák, hogy sem az UNCAT, sem más nemzetközi egyezmények nem zárják ki annak lehetőségét, hogy az állam egyéb – nem a kínzás körébe tartozó – cselekményeket, vagy azok egyes formáit is kriminalizálja.

¹⁰ *Ireland v. United Kingdom*, 159. bek.; *Paduret v. Moldova*, 76. bek.

¹¹ *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00., 2006. július 11-i ítélet, 105. bek.

¹² CAT Concluding Observations on the UK, (2004), CAT/C/CR/33/3, 5. pont (d) bekezdés.

¹³ Az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése értelmében „*Senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy - nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben - más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.*”

Bulgária, Lengyelország, Litvánia és Magyarország kivételével valamennyi közép- és kelet európai ország büntető törvénykönyvében megtalálható a kínzás büntetőjogi tényállása. A magyar büntetőjog önálló bűncselekmény hiányában az UNCAT 1. cikk 1. pontjában meghatározott kínzás körébe tartozó egyes magatartásokat szétaprózott tényállások keretében, „átlagos” bűncselekményként rendeli büntetni. A jelenlegi helyzetben mind a nemzetközi jogban, mind a hazai alkotmányos rendben abszolút tilalom alá eső kínzási cselekmények elkövetői nem csak a büntetés enyhítésének, illetve felfüggesztésének lehetőségeit élvezhetik, de esetükben a törvény a kegyelem és az elévülés lehetőségét sem zárja ki. A probléma alkotmányos rendezését jelentené, ha a jogalkotó a kínzási cselekményeket az emberi jogi egyezményekből fakadó elvárásoknak megfelelően, törvényi egységbe foglalva szankcionálná.

Az UNCAT 14. cikke alapján az állam a nemzeti jogrendszerében köteles a kínzás áldozatai számára a kikényszeríthető kártalanítás jogát biztosítani. Az emberi jogok védelmének nézőpontjából a költségeket azon államnak kell viselnie, amelynek a joghatósága alá tartozó területen a jogsértést megvalósító kínzási cselekményt elkövették. A polgári jog szabályai szerint a bűncselekménnyel okozott kárt a szerződésen kívüli károkozás szabályainak megfelelően, a jogellenes cselekmény elkövetője köteles viselni, illetve megtéríteni, ami a gyakorlatban az illető személy jóvedelmének függvényében teljesülhet.

Az UNCAT 14. cikke az említett szempontok kombinációjára törekszik. Amennyiben a büntetőeljárás¹⁴ megállapítja, hogy kínzás történt, az állam – a kínzás abszolút tilalmából fakadóan – hivatalból köteles az áldozat számára jóvátételt, továbbá – a rehabilitációjának költségeit is fedező – vagyoni és nemvagyoni kártérítést nyújtani, amelynek költségeit az elkövető irányában érvényesítheti. Miután a bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj csak akkor érvényesíthető, ha a bíróság a bűncselekmény elkövetését jogerősen megállapította,¹⁵ az áldozatok a kínzás bűncselekményi tényállásának, illetve a bűncselekmény felderítését, az elkövetők felelősségre vonását és megbüntetését biztosító, továbbá a speciális kártalanítási szabályokat tartalmazó jogszabályi rendelkezések hiányában az UNCAT 14. cikkben biztosított jóvátételhez és a kártérítéshez való jogukat önhibájukon kívül nem tudják érvényesíteni.

A kínzás vagy rossz bánásmód tilalma érvényesülésének egyik legfontosabb garanciája, hogy az említett módon megszerzett bizonyítékokat semmiféle hivatalos

¹⁴ Lásd az UNCAT 12. és 13. cikk.

¹⁵ A bűncselekménnyel okozott kár, illetve sérelemdíj megtérítése iránt indított gyorsított perrel szóló 2020. évi LXX. törvény 2. § (1) bekezdés.

eljárásban sem szabad felhasználni. A tilalom egyik oka, hogy a hagyományos értelemben vett kínzások többségét a nyomozó hatóságok munkatársai a gyanúsított beismerő vallomásának megszerzése céljából követték el. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) a kínzással beszerzett bizonyítékok kizárásának kötelezettségét nem tartalmazza. A Be. 167. § (5) bekezdése alapján nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a büntetőügyben eljáró hatóságok bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával, illetve sérelmével szereztek meg. Kérdéses, hogy a kínzás bűncselekményi tényállásának, illetve a bűncselekmény elkövetésének megállapítása hiányában, mennyiben lehet a bíróságtól elvárni, hogy akár egy magánszereplő, akár a nyomozó hatóság által tanúsított fizikai kényszer, illetve az erőszak helyett alkalmazott, esetenként a pszichikai kényszer határát súroló pszichológiai módszerek alkalmazásával beszerzett bizonyítékot az UNCAT 15. cikke alapján, hagyja figyelmen kívül.

VI. Javaslat de lege ferenda

Miközben a magyar jog a kínzással és a rossz bánásmóddal szemben mind nemzetközi, mind nemzeti szinten igen magas szintű absztrakt védelmet biztosít, az alapjog érvényesülése érdekében indokolt lenne további jogszabályi rendelkezéseket megalkotni. A legsürgetőbb feladat a kínzás bűncselekményi tényállásának, továbbá az áldozatnak, illetve halála esetén a jogutódainak nyújtandó jóvátétel és kártalanítás nemzetközi egyezményekben előírt, speciális szabályainak megalkotása lenne. Megfontolandó a büntetőeljárásról szóló törvénynek a kínzással és a rossz bánásmóddal beszerzett bizonyítékok kizárására vonatkozó előírásokkal történő kiegészítése is. Az UNCAT 10. cikkére figyelemmel a „Kínzás, vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés eredményes kivizsgálásáról és dokumentálásáról szóló kézikönyvet” indokolt lenne az egészségügyi személyzet, a jogászok, a bűnüldöző hatóságok és mindazon munkakörben dolgozók számára rendszeresített képzési anyag részévé tenni, akik a személyi szabadságuktól megfosztott személyekkel rendszeresen kapcsolatba kerülnek.¹⁶

¹⁶ UN Committee Against Torture (CAT), General comment no. 3, 2012: Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: implementation of article 14 by States parties, 18. pont.

Publikációk a dolgozat témájában*

1. Haraszti, Margit Katalin: *A kínzás önálló bűncselekményi tényállásának alapjogvédelmi funkciója*
KÖZJOGI SZEMLE 13: 4 pp. 36-46., 11 p. (2020)
2. Haraszti, Margit Katalin: *Ami a kínzás fogalmából kimaradt: a törvényes szankció klauzula*
JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY 75: 6 pp. 254-264., 11 p. (2020)
3. Haraszti, Margit Katalin: *Adalékok a kínzás fogalmi elemeinek meghatározásához és értelmezéséhez*
MAGYAR JOG 66: 12 pp. 714-725., 12 p. (2019)
4. Haraszti, Margit Katalin: *Az embertelen és a megalázó bánásmód vagy büntetés definiálásának és értelmezésének irányai*
KÖZJOGI SZEMLE 12: 4 pp. 1-10., 10 p. (2019)
5. Haraszti Margit Katalin: *Civil szervezetek és az ombudsman a nemzeti megelőző mechanizmusban*
MAGYAR JOG 61: 11 pp. 642-651., 10 p. (2014)
6. Haraszti Margit Katalin: *A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni ENSZ-egyezmény fakultatív jegyzőkönyvének európai intézményesedéséről*
In: Szabó, Máté; Hajas, Barnabás (szerk.) *Az ombudsmani intézmények újraszabályozása a 21. században Magyarországon és Európában*
Budapest, Magyarország: Országgyűlés Hivatala (2012) 302 p. pp. 46-73., 28 p.
7. Haraszti Margit Katalin: *A terrorista méltósága. A kínvallatás alapjogi dilemmái: 2. rész*
KÖZJOGI SZEMLE 5: 3 pp. 37-45., 9 p. (2012)
8. Haraszti Margit Katalin: *A terrorista méltósága. A kínvallatás alapjogi dilemmái 1. rész*
KÖZJOGI SZEMLE 5: 2 pp. 53-59., 7 p. (2012)
9. Haraszti M. Katalin: *A "nemzeti megelőző mechanizmus" mint a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzésének eszköze.*
ACTA HUMANA: HUNGARIAN CENTRE FOR HUMAN RIGHTS PUBLICATIONS 20: 3 pp. 3-26., 24 p. (2009)
10. Haraszti Margit Katalin: *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosának tevékenységében.*
ACTA HUMANA: HUNGARIAN CENTRE FOR HUMAN RIGHTS PUBLICATIONS 19: 3 pp. 47-63., 17 p. (2008)

* <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10021850>

- 11.** Szabó Máté; Haraszti Margit Katalin: *Az emberi jogok fejlődésének globális és európai fordulópontjain: 1809-1948-2008-2009*
In: Gömbös, Ervin (szerk.) Globális kihívások, millenniumi fejlesztési célok és Magyarország: ENSZ-Akadémia, 2008.
Budapest, Magyarország: Magyar ENSZ Társaság (2008) 252 p. pp. 155-173., 19 p.